

Anna Stefan <https://orcid.org/0000-0001-6152-4164>

Uniwersytet Łódzki, Wydział Filologiczny, Katedra Filologii Słowiańskiej, ul. Pomorska 171/173, 90–236 Łódź,
e-mail: anna.stefan@uni.lodz.pl

AKTUALNE SPOJRZENIE NA DIALEKTY SŁOWEŃSKIE

A CURRENT PERSPECTIVE ON SLOVENIAN DIALECTS

Słowa kluczowe: warianty językowe, dialekt, regiolekt, język standardowy, język słoweński

Keywords: language varieties, dialect, regiolect, literary language, Slovenian language

Streszczenie

Gwałtowne przemiany społeczne i zmienione poglądy na szeroko pojętą komunikację wymagają dziś szybkiej adaptacji języka, niezależnie od gatunku społecznego czy funkcjonalnego. Oprócz zmieniających się warunków społecznych i politycznych zmieniają się znaczenie i rola języka słoweńskiego jako całości, a także znaczenie i rola jego odmian. Stąd w ostatnich latach pojawiają się opinie, że podział wprowadzony przez J. Toporišiča wymaga aktualizacji. W artykule autorka przedstawia wybrane przemyślenia dotyczące tego, dlaczego w ciągu ostatnich dwóch dekad na obszarach, gdzie mówi się po słoweńsku, dialekt coraz częściej przejmuje role zwykle zarezerwowane dla języka oficjalnego. Wśród przyczyn takiego stanu rzeczy należy wymienić indywidualizację społeczeństwa w połączeniu z globalizacją, rosnący dystans języka standardowego od faktycznego użycia oraz „modę” językową wynikającą z akceptacji dialektów w mediach.

Abstract

Today, rapid social changes and changed views on broadly understood communication require rapid adaptation of the language, regardless of the social or functional genre. In addition to changing social and political conditions, the meaning and role of the Slovenian language as a whole, as well as the meaning and role of its varieties, are also changing. Hence, in recent years there have been opinions that the division introduced by J. Toporišič requires updating. The text aims to present selected thoughts on why, over the last two decades, in areas where Slovenian is spoken, the dialect is increasingly taking over roles usually reserved for the official language. Among the reasons for this are the individualisation of society combined with globalisation, the increasing distance of the standard language from actual use and the linguistic ‘fashion’ resulting from the acceptance of dialects in the media.

1. WPROWADZENIE

Obecność licznych dialektów jest jedną z cech charakterystycznych języka słoweńskiego. Różnorodność dialektów słoweńskich jest łatwo rozpoznawalna zarówno przez laików, jak i ekspertów. Językiem słoweńskim posługuje się około 2 milionów użytkowników, co czyni go jednym z najmniejszych języków Słowiańszczyzny. Od lat w przestrzeni społeczno-językowej funkcjonuje podział odmian słoweńszczyzny Jožego Toporišiča [2000]. Występuje w nim wariant literacki (słń. *knjižni jezik*), który różnicuje język pisany (słń. *knjižna zborna zvrst*), i język mówiony (słń. *knjižna pogovorna zvrst*)¹. Obok wariantu literackiego istnieje nieliteracka odmiana języka (słń. *neknjižni pogovorni jezik*), którą stanowią warianty regionalne (słń. *pokrajinski pogovorni jeziki*) oraz siedem mocno zróżnicowanych grup dialektów (słń. *narečja*) [Stefan, 2023].

Gwałtowne przemiany społeczne i zmienione poglądy na szeroko pojętą komunikację wymagają dziś szybkiej adaptacji języka, niezależnie od gatunku społecznego czy funkcjonalnego. Oprócz zmieniających się warunków społecznych i politycznych zmieniają się znaczenie i rola języka słoweńskiego jako całości, a także znaczenie i rola jego odmian. Stąd w ostatnich latach pojawiają się opinie, że podział wprowadzony przez Toporišiča wymaga aktualizacji. Mówią o tym m.in. Andrej Skubic [2004; 2005], Vera Smole [2009] czy Tomaž Petek [2018]. W artykule chcę przedstawić wybrane przemyślenia dotyczące tego, dlaczego w ciągu ostatnich dwóch dekad na obszarach, gdzie mówi się po słoweńsku, dialekt coraz częściej przejmuje role zwykle zarezerwowane dla języka standardowego. Wśród przyczyn takiego stanu rzeczy należy wymienić:

- 1) indywidualizację społeczeństwa w połączeniu z globalizacją;
- 2) rosnący dystans języka standardowego od faktycznego użycia, przy coraz większym użyciu języka obcego, czyli globalnego języka angielskiego, co skłania osoby posługujące się językiem słoweńskim do poszukiwania nowych sposobów wyrażania swojej tożsamości;
- 3) „modę” językową wynikającą z akceptacji dialektów w mediach.

Tekst rozpoczyna krótki zarys historyczny oraz charakterystyka podziału Toporišiča; następnie przedstawionych zostanie kilka ujęć krytycznych tego podziału oraz wyniki badań Very Smole [2004] na temat współczesnego rozumienia dialektów.

¹ W języku polskim na określenie tych wariantów używa się właśnie opozycji pisany – mówiony lub form opisowych, tj. staranny, oficjalny język literacki oraz mówiony, potoczny język literacki (i takie określenia będą stosowane w tym artykule).

2. DIALEKTY A HISTORIA ROZWOJU JĘZYKA SŁOWEŃSKIEGO

2.1. Rozwój języka słoweńskiego jest ściśle związany z historią Słoweńców oraz z różnymi uwarunkowaniami historycznymi, politycznymi i kulturowymi. Przodkowie Słowian alpejskich zajmowali szczególnie teren pograniczny, będący „na styku” wielkich regionów i kultur, które na siebie oddziaływały. Historycy języka wskazują, że już od czasu odłączenia się od języka prasłowiańskiego język słoweński zaczął się dzielić na dialekty [Ramovš, 1995]. Liczne przyczyny, w tym wiele pozajęzykowych, takie jak trudne uwarunkowania geograficzne czy dzieje historyczne, jedynie przyspieszyły ten rozłam i już w połowie XIV w. wyłoniło się kilka podstaw dialektalnych [Rigler, 2001].

Za początek literackiego języka słoweńskiego uznaje się działalność protestantów w XVI w. i symboliczny rok 1550, kiedy ukazała się pierwsza drukowana książka w języku słoweńskim, tj. *Katechizm* Primoža Trubara. Oprócz stworzenia podstaw literackiej słoweńszczyzny, bazującej na rodzimym dialekcie kraińskim, Trubar przygotował jedną z pierwszych klasyfikacji dialektów, zresztą udaną, bo w większości zachowaną do dzisiaj, w której uwzględnił siedem głównych grup dialektalnych. Kolejni badacze albo kontynuowali ten podział, albo proponowali własny, dokonując zmian w liczbie grup, ich nazwach lub zasięgu. Zwieńczeniem XX -wiecznych badań nad dialektami stała się pierwsza mapa dialektów słoweńskich Frana Ramovša [1935], którą w 1983 r. uaktualnili jego następcy Tine Logar i Jakob Rigler. Wariant tych dwóch badaczy stał się podstawą multimedialnego projektu znanego pod nazwą SLA (Słoweński Atlas Lingwistyczny), stanowiącego aktualną mapę dialektów słoweńskich, dostępną online w poniższej postaci.

Zgodnie z klasyfikacją Logara i Riglera wyróżniamy siedem głównych grup dialektalnych:

- 1) na północy – dialekty karyneckie (słń. *Koroška*), których znaczna część znajduje się również w Austrii;
- 2) na zachodzie – północno- i południowo-przymorskie (słń. *Primorska*);
- 3) centralne goreńskie (słń. *Gorenjska*) i doleńskie (słń. *Dolenjska*) oraz najpóźniej wyłonione rowtarskie (słń. *Rovtarska*);
- 4) północno-wschodnie styryjskie (słń. *Štajerska*);
- 5) oraz najbardziej wysunięte na wschód – panońskie (słń. *Panonska*); należący do tej grupy dialekt prekmurski stał się podstawą języka prekmurskiego [Stefan, 2023].

Różnice między poszczególnymi dialektami bywają znaczące, sami użytkownicy różnych dialektów wielokrotnie przytaczają przykłady nieporozumień, do których dochodzi, gdy każdy próbuje mówić „po swoje”. Wtedy pojawia się przestrzeń dla standardowej słoweńszczyzny, wariantu, którego Słoweńcy nie uczą się w domu

– pierwszym językiem (tzw. sł. *materni jezik*) jest właśnie dialekt, a literacką odmianę poznają najczęściej wraz z początkiem edukacji.

RYSUNEK 1. Mapa dialektów słoweńskich

Źródło: Karta slovenskih narečij z večjimi naselji, 2016.

2.2. Trubar, urodzony w okolicach Lublany znajdującej się na pograniczu dwóch dialektów kraińskich: doleńskiego i goreńskiego, świadomie wybrał ten centralno-słoweński wariant językowy jako podstawę nowo powstającego języka. Lublana była wówczas największym słoweńskim miastem, centrum administracji, kościoła, mieszczaństwa i kultury w Krainie, jednym z ważniejszych regionów zamieszkałych przez ludność słoweńską. Zaproponowany system językowy właśnie od Krainy zyskał swą nazwę i do początku XIX w. opierał się na podstawach stworzonych przez Trubara [Stefan, 2023, s. 161].

Jednocześnie na pozostałych ziemiach słoweńskich zaczęły się rozwijać kolejne warianty słoweńszczyzny – karnycki i wschodniostyryjski, które chciały podnieść rangę swoich dialektów do poziomu kraińszczyzny. Tym samym główne obszary słoweńskie – Kraina, Styria i Karyntia – miały swoje języki. „Wojna o alfabet”, która miała miejsce na początku XIX w., oraz powstanie pierwszych gramatyk języka słoweńskiego sprawiły, że dostrzeżono pewne cechy wspólne dialektów. Na ich podstawie dokonano reformy i ustalono postać nowożytnego języka

literackiego. Ta reforma językowa stała się możliwa dzięki kompromisowi między trzema wspomnianymi wcześniej wariantami, uwzględniła bowiem kraińską podstawę, wprowadziła tzw. nowe formy z wariantu styryjskiego i liczną leksykę karyncą. Równocześnie na terenach przynależnych Węgrom w pierwszej połowie XVIII w. zaczął się formować zupełnie niezależny drugi język literacki – język słoweński (słń. *slovenski jezik*) prekmurskich Słoweńców, powstały na bazie dialektów prekmurskich i oparty na ortografii węgierskiej [Stefan, 2019, s. 340].

3. ZRÓŻNICOWANIE SOCJALNE JĘZYKA SŁOWEŃSKIEGO

3.1. Od początku w rozwoju języka słoweńskiego obserwuje się z jednej strony konkurowanie między różnymi dialektami, które chciały zyskać status ogólnonarodowy, z drugiej zaś silną zależność między sytuacją komunikacyjną a użytym w niej wariantem językowym. Historia rozwoju języka słoweńskiego pokazuje, że droga do uzyskania statusu języka ogólnonarodowego była w tym przypadku trudna. Nie brakuje opracowań, w których stawia się pytanie, czy w odniesieniu do słoweńszczyzny słuszne jest mówienie o jednej normie i czy językiem należy się posługiwać tak, jak jest on opisany w gramatyce i ortografii [Tivadar, 2004, s. 438–439].

Kształtowaniu się ogólnosłoweńskiej normy literackiej nieodłącznie towarzyszyło ścieranie się dwóch czynników: utrwalonej w piśmie tradycji oraz żywych tendencji rozwojowych języka mówionego. Mówi o tym choćby motto pisarzy z XVII w.: „Pišimo po šegi rodu, govorimo po šegi kraja”², które wskazuje na istotny już wtedy podział na język pisany i mówiony. Literacki język mówiony nie jest tożsamy z żadnym dialektem, opiera się wpływom dialektalnym, ale sam wpływa na zmiany w normie języka oficjalnego.

Nadrzędnym kryterium w propozycji Toporišiča jest podział na język literacki (słń. *knjižni jezik*) i Nieliteracki (słń. *neknjižni jezik*). Przedstawia się go często w postaci grafu.

Oficjalny język literacki (słń. *zborni jezik*) jest przede wszystkim pisany, najpierw przygotowany w formie pisemnej, następnie zaprezentowany zbiorowemu odbiorcy, który jest zróżnicowany pod względem wykształcenia czy pochodzenia [Toporišič, 2000, s. 15]. Jest to wariant, którego człowiek nie uczy się jako języka ojczystego (słń. *materni jezik*), tylko poznaje go w procesie edukacji. Jest on opisany w gramatyce (słń. *Slovenska slovnica*), zasadach pisowni i wymowy (słń. *Slovenski pravopis*), podręcznikach i poradnikach.

² „Piszemy według zwyczaju narodu, mówimy według zwyczaju lokalnego” [tłumaczenie własne].

Obok pisanej odmiany w języku słoweńskim występuje odmiana mówiona, tzw. *słń. splošno* albo *knjižnopogovorni jezik*. Opiera się ona przede wszystkim na zwykłej, codziennej mowie ludzi (niemówiących dialektem) na całym słoweńskim obszarze, szczególnie zaś w Lublanie i w jej okolicach. Nie daje się jej tak łatwo rozgraniczyć, jak np. wariantu najwyższego i dialektów, dlatego że zawiera elementy pierwszego i drugiego. Należy podkreślić, że wariant ten nie jest używany w całej Słowenii, choć wydaje się najodpowiedniejszy do porozumiewania się ludzi, którzy pochodzą z różnych obszarów. Najsilniej oddziałuje w okolicach Lublany, leżącej na pograniczu goreńsko-doleńskim, praktycznie eliminując dialekty czy regiolekty i stając się obowiązującym standardowym wzorcem komunikacji.

RYSUNEK 2. Zróżnicowanie socjalne języka słoweńskiego według J. Toporišiča
Źródło: Toporišič, 2000, s. 14.

3.2. Język nieliteracki stanowią odmiany terytorialne, tj. siedem lub osiem³ zespołów silnie zróżnicowanych dialektów (*słń. narečja*) oraz regionalne języki potoczne (*słń. pokrajinski pogovorni jeziki*). Wśród tych drugich należy wymienić regiolekty obejmujące swym zasięgiem okolice największych ośrodków miejskich, a więc centralnosłoweński albo krański z centrum w Lublanie (*słń. osrednjeslovenski*), południowostyryjski w okolicach Celja (*słń. južnoštajerski*), północnostyryjski w okolicach Mariboru i Ptuja (*słń. severnoštajerski*), przymorski wokół Novej Goricy, Triestu, Kopra i Postojny (*słń. primorski*), rowtarski wokół Škofji Loki (*słń. rovtarski*) oraz karyncki, przede wszystkim na obszarach austriackich, tuż przy granicy ze Słowenią (*słń. koroški*). Obok regiolektów i dialektów należą tu również tzw. gwary miejskie. W zasadach ortografii słoweńskiej czytamy, że:

3 W zależności od sposobu klasyfikacji, wyróżnienia siedmiu lub ośmiu grup dialektalnych, zmienia się liczba dialektów. Ogólnie przyjmuje się, że jest ich około 50.

[...] te odmiany językowe w większości wyrosły z dialektów w większych miastach. W porównaniu z dialektami, słoweńskie języki miejskie są bliższe literackiemu językowi mówionemu, zwłaszcza pod względem słownictwa, składni czy akcentu [SP, § 128].

3.3. Krytyczne podejścia do podziału Toporišiča podkreślają przede wszystkim jego nieadekwatność do słoweńskiej sytuacji językowej, która jest szczególna. Skubic [2005, s. 44] podważa rolę języka literackiego, jako jedyne, który może być użyty w każdej funkcji komunikacyjnej: „knjižni jezik je namreč razumljen kot edina socialna zvrst, ki se lahko uresniči v vseh funkcijskih zvrsteh, medtem ko je raba preostalih socialnih različic omejena le na področje praktičnosporazumevalne zvrsti”⁴. Podobne stanowisko przyjmuje Smole [2004, s. 322], pisząc, że „je že na prvi pogled jasno, da je takšna delitev narejena z vidika knjižnega jezika in ne jezika v vseh njegovih pojavnih oblikah, kot so zvrsti definirane, tj. z vidika slovenskega jezika v celoti”⁵. Badacze ci również przypominają najnowszy model odmian socjalnych, zgodnie z którym wyodrębniono wypowiedzi różnych grup społecznych, biorąc pod uwagę dwa kryteria:

- 1) ich dystans do języka literackiego;
- 2) ich prymarność lub sekundarność z punktu widzenia jednostki.

W ten sposób Skubic [2004, s. 300–302] wyróżnił socjolekty kultywowane (elitarne) i marginalne (marginalne wiejskie, marginalne miejskie, imigranckie). Przez kultywowane (elitarne) rozumie się te, które są bliższe językowi literackiemu i którymi posługują się przede wszystkim członkowie grup społecznych o określonym statusie ekonomicznym, kulturalnym lub politycznym, akceptujący wartości i zasady kultury dominującej. Socjolekty marginalne przypisuje się użytkownikom z marginalnych grup społecznych, którzy choć uznają „wyższość” języka literackiego, są jednocześnie niezwykle lojalni wobec swojego socjolektu. Odczuwają to jako wyraz szczególnego sposobu życia, dlatego każde przejście do innego wariantu rozumieją jako jego zaprzeczenie.

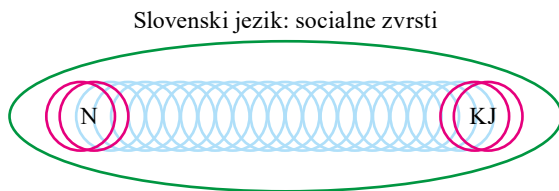
4 „Język literacki rozumiany jest jako jedyny gatunek społeczny, który może być wykorzystywany we wszystkich funkcjach komunikacyjnych, natomiast wykorzystanie pozostałych wariantów społecznych ogranicza się jedynie do obszaru praktycznego” [tłumaczenie własne].

5 „Już na pierwszy rzut oka widać, że taki podział został dokonany z perspektywy języka literackiego, a nie z punktu widzenia języka we wszystkich jego użyciach, jak definiuje się gatunki, czyli z punktu widzenia języka słoweńskiego jako całości” [tłumaczenie własne].

4. MIEJSCE DIALEKTU WŚRÓD ODMIAN SOCJALNYCH SŁOWEŃSZCZYZNY

4.1. Współczesne dynamiczne zmiany społeczne wymagają także szybkiej adaptacji języka, niekoniecznie według odmian funkcjonalnych czy społecznych. Można to zaobserwować na poziomie leksykalnym, w zapisanym języku mówionym także na poziomie syntaktycznym, natomiast zmiany na pozostałych poziomach są w większym stopniu spowodowane czynnikami zewnątrzjęzykowymi. Codzienne i cotygodniowe migracje i spotkania ludzi posługujących się różnymi wariantami językowymi (w ramach tego samego lub różnych dialektów, a nawet grup dialektalnych), przyspieszają tworzenie mówionych odmian, które Smole określa mianem superdialektów. Zdaje sobie sprawę, że nazwa nie jest najważniejsza, ale podkreśla ich charakter, sposób funkcjonowania, strukturalnie przyporządkowując ich ani do dialektu, ani do języka oficjalnego, choć mogą być blisko jednego lub drugiego albo zbliżać się do jednego lub drugiego „w miarę potrzeby” [Smole, 2004, s. 321].

W konsekwencji autorka proponuje nowy podział na odmiany systemowe i niesystemowe. System należy przypisać do języka literackiego, ponieważ jest on opisany w gramatyce, ortografii i słowniku. Nowością jest systemowe użycie języka słoweńskiego, które może wystąpić także wśród odmian nieliterackich, tj. w mowie lokalnej (słń. *krajevni govor*), która staje się podstawą dialektu. Dialekty mające cechy wspólne łączą się następnie w grupy dialektalne. Smole wyjaśnia, że ten podział pokazuje, iż istnieją dwie formy systemowe języka słoweńskiego – jedną jest „naturalna” mowa lokalna, drugą ustandaryzowany język literacki, natomiast pomiędzy nimi można umieścić wiele wariantów potocznych [Smole, 2004, s. 324]. Ilustruje ten podział również graficznie (rys. 3).

RYSUNEK 3. Odmiany socjalne języka słoweńskiego według V. Smole

Źródło: Smole, 2004, s. 324.

Badaczka, zestawiając cechy dialektu i języka oficjalnego, pisze, że [Smole, 2009, s. 558]:

- 1) gwarowa odmiana języka (jako jeden z podgatunków nieliterackich), zaliczana do odmian socjalnych, jest:

- mówionym wariantem języka,
 - o węższych granicach geograficznych,
 - którego nosicielami są niewykształcone warstwy ludności (przeważnie pochodzenia chłopskiego),
 - który służy do codziennego porozumiewania się mniejszych grup ludzi w nieformalnych sytuacjach mówienia,
 - który jest funkcjonalnie niezróżnicowany lub słabo zróżnicowany;
- 2) oficjalny język literacki:
- obejmując wariant pisany i mówiony, mieści się także w obrębie gatunków socjalnych,
 - ma zasięg ogólnokrajowy,
 - jego nosicielami są mieszkańcy z wykształceniem (co najmniej średnim),
 - jest używany przede wszystkim w wystąpieniach publicznych (jako język kultury, nauki, sztuki, polityki, edukacji, mediów publicznych), gdzie jest wielu odbiorców oraz
 - jest funkcjonalnie znacznie bardziej zróżnicowany; jego szczególną cechą jest to, że jest ujednoczony w podręcznikach i że trzeba się go (świadomie) uczyć, pełni funkcję ogólnokrajową, jednoczącą i reprezentującą naród.

4.2. Przeprowadzone przez autorkę badania umożliwiły polemikę z pewnymi powielanymi od lat mitami dotyczącymi dialektów [Smole, 2004, s. 325–327]:

1. **„Dialekty umierają”** – określenie to można usłyszeć w mowie potocznej, ale okazało się, że nie są one aż tak zagrożone, jak zwykło się mawiać. W wielu różnych sytuacjach komunikacyjnych pod względem (nie)formalności i miejsca są one dominującą odmianą językową.
2. **Dialekt jest językiem środowiska niemiejskiego, a jego użytkownikami są mieszkańcy niewykształceni i mniej wykształceni** – większy odsetek rodzin posługujących się gwara jest obecny w mniejszych ośrodkach miejskich, jednak różnice pomiędzy osadnictwem wiejskim i miejskim w ostatnich latach praktycznie zanikają z dnia na dzień (wiele osób mieszka poza miastem, a pracuje w mieście). Różnice dialektalne są w regionach tak duże, że mieszkańcy traktują swój wariant mówiony jako bliższy dialektowi niż wariantowi literackiemu. Ponieważ podejście do każdej „odmienności” tak bardzo zmieniło się w ciągu ostatniej dekady, potrzeba jednoczenia jest również mniejsza. Migracje ludności odbywają się codziennie, co oznacza, że kontakt z miejscowym językiem jest ciągły. Szczególna na tym tle jest pozycja Lublany. Ponieważ leży ona na styku dwóch centralnych dialektów, na których opiera się język literacki, świadomość (choć niekoniecznie rzeczywistość!) mieszkańców, że mówią „poprawnie”, ale na pewno nie gwara, też jest większa.

3. **Dialekt (mowa lokalna) jest językiem rodziny** – funkcjonowanie dialektu jedynie jako języka rodzinnego utrudniłoby jego zachowanie, gdyż rozwój i istnienie etnolektu wymaga szerszego, zbiorowego użycia. Wydaje się, że młodsze pokolenia mają coraz mniejsze zastrzeżenia do stosowania większej liczby odmian gwarowych, co prawdopodobnie odzwierciedla zmianę podejścia społecznego do gwar.
4. **Młodzi ludzie już nie mówią dialektem** – w badaniach autorki ujawnił się zaskakująco wysoki odsetek młodych ludzi, którzy posługują się dialektem. Obserwowanie studentów podczas codziennych rozmów (np. na korytarzach wydziału, w barach, w autobusach) również za tym przemawia.
5. **Młodzi ludzie nie mają żadnego stosunku do dialektu** – według autorki pozytywny stosunek do dialektów zdecydowanie przeważa nad postawą obojętną, ponadto badanie nie pokazało postawy negatywnej, tak więc kolejny mit się nie sprawdził.
6. **Kobiety są bardziej wiarygodnymi użytkownikami dialektów** – w ciągu ostatnich dziesięcioleci pozycja kobiet w społeczeństwie uległa istotnej zmianie. Ze względu na ich większe uprawnienia i umiejętności językowe, zwłaszcza w latach aktywności zawodowej, zachowanie tradycji w coraz większym stopniu pozostawia się mężczyznom. Wraz z przejściem na emeryturę i ponownym pojawieniem się w kręgu rodzinnym kobiety często przywracają także mowę lokalną.

4.3. Biorąc pod uwagę dzisiejszą sytuację językową, Smole stwierdza, że:

- 1) zmniejsza się zakres użycia języka literackiego, zarówno pisanego, jak i mówionego;
- 2) na niektórych obszarach zawęża się zakres użycia dialektów lokalnych (i gwar miejskich);
- 3) zwiększa się natomiast zakres stosowania pośrednich, niesystemowych, geograficznie mniej lub bardziej uwarunkowanych wariantów (słn. *različic*) językowych, które są bardzo ekspansywne dzięki swobodnemu doborowi środków językowych, gdyż nie muszą przestrzegać żadnych norm: ani zapisanych (literackich), ani naturalnych (genetycznych).

Dzięki badaniom można wskazać obszary działalności człowieka lub dziedziny życia, w których język literacki jest w pewnym stopniu zastępowany przez dialekt. Należą do nich:

- 1) sztuka – przede wszystkim film, muzyka i literatura; najwcześniej dialekt pojawił się w filmie, gdyż w odróżnieniu od teatru, w środowisku naturalnym, zwłaszcza typowo regionalnym, język literacki czy nawet jego luźniejsza wersja mówiona wydawały się zbyt „wymyślne”, zwłaszcza jeśli temat był również typowy dla regionu;

- 2) media publiczne, w których dominuje słowo mówione; dialekt przedostał się do mediów publicznych wraz z transmisjami kontaktowymi (połączenia na żywo, dyskusje), które stają się swego rodzaju „wydarzeniem artystycznym”;
- 3) częściowo polityka i inne wystąpienia publiczne osób sprawujących ważne funkcje w państwie; wśród polityków na szczeblu krajowym wystąpienia publiczne w dialekcie są rzadkością; używany przez nich język zdradza najczęściej ich pochodzenie; jest ono w większości przypadków łatwo rozpoznawalne, zarówno dzięki cechom fonetycznym, jak i wykorzystywaniu charakterystycznych elementów leksykalnych; używanie dialektów w mediach czasami przyczynia się również do lepszego zrozumienia się użytkowników różnych dialektów.

Wraz ze wzrostem użycia języków obcych, przede wszystkim języka angielskiego, umacniają się znaczenie i rola dialektów języka słoweńskiego. Przyczyną tego zjawiska jest widoczna indywidualizacja społeczeństwa w obliczu globalizacji i oddalania się języka literackiego od „żywego” użycia. Zachęca to osoby posługujące się językiem słoweńskim do poszukiwania nowych sposobów wyrażania swojej tożsamości. Czasem starą i często jedyną drogą Słoweńców do jej poznania jest „język ojczysty”, rozumiany jako ten „naturalny”, w którym dorastali, a nie ten, którego (mniej lub bardziej skutecznie) się nauczyli.

Kolejną przyczyną rozszerzenia znaczenia i roli „lokalnego” języka słoweńskiego jest moda, która bywa ważnym motorem działania na różnych poziomach życia człowieka. Do niedawna posługiwanie się odmianą dialektalną było potrzebą, wręcz koniecznością, aby zachować tożsamość narodową, natomiast wprowadzenie tego gatunku do innych środowisk stało się przede wszystkim rodzajem buntu przeciwko utracie tożsamości w procesie globalizacji. Spotkało się to z zaskakująco dobrym odbiorem medialnym i stało się „modne”. Zamiast wracać lub wkraczać w przestrzeń obcojęzyczną (niemiecką, serbsko-chorwacką, angielską) trend wrócił na „domowe podwórka” i zaskoczył swoim bogactwem [Smole, 2009, s. 560–562].

Podejście do zmiany znaczenia i roli odmiany dialektalnej języka słoweńskiego jest wyraźnie dwojakie: pozytywne głównie wśród aktywnych użytkowników mowy lokalnej, natomiast negatywne wśród mieszczan, w największym stopniu wśród mieszkańców Lublany (choć nie jest to poparte badaniami) oraz wśród osób, które ze względu na zajmowane stanowisko w pracy musiały eliminować ewentualne cechy gwarowe (np. nauczyciele, urzędnicy).

5. PODSUMOWANIE

Wielu badaczy twierdzi zgodnie, że rozwiązanie zagadnienia zróżnicowania języka (zwłaszcza podział na tzw. odmiany socjalne i ich hierarchia) jest w języku słoweńskim wciąż dalekie od zadowalającego [Skubic, 2005; Smole, 2009]. Zaproponowany przez Smole podział odmian na systemowe (język literacki, mowa lokalna gwarowa) i niesystemowe (wszystkie pozostałe), ponadto zwrócenie uwagi na podstawową różnicę: język naturalny (dialektalna mowa lokalna) i ustandaryzowany (język literacki) oraz wiele gatunków pośrednich pomiędzy nimi, to tylko jeden z kierunków myślenia, wciąż jednak niedostatecznie opracowany.

Ukazane w tekście nowe ujęcia dialektu nie oznaczają jeszcze spektakularnej zmiany jego statusu, ale na pewno świadczą o zmianie jego istoty i roli. Cytowani badacze twierdzą zgodnie, iż nie ma obawy, że dialekty zanikną – gdyby tak się stało, musiałby też zniknąć słoweński język literacki. Literackiego języka Słowency muszą się uczyć, mimo że są „rodzimyimi użytownikami” słoweńskiego – słoweński to nie tylko język literacki, ale również inne jego postacie.

ROZWIĄZANIE SKRÓTÓW

Skróty konwencjonalne

slń. – słoweński

Słowniki

SP – TOPORIŠIČ Jože, b.r., *Slovenski pravopis*, <https://fran.si/134/slovenski-pravopis> (dostęp: 20.05.2024).

BIBLIOGRAFIA

- Karta slovenskih narečij z večjimi naselji, 2016, https://fran.si/204/sla-slovenski-lingvisticni-atlas/datoteke/SLA_Karta-narecij.pdf (dostęp: 20.05.2024).
- LOGAR Tine, RIGLER Jakob, 1983, *Karta slovenskih narečij*, Univerzum, Ljubljana.
- PETEK Tomaž, *Socialne in funkcijske zvrsti v slovenskem jezikoslovju*, „Jezikoslovni zapiski”, vol. 24(2), s. 55–67.
- RAMOVŠ Fran, 1935, *Karta slovenskih narečij v priročni izdaji*, Akademsko založba, Ljubljana.
- RAMOVŠ Fran, 1995, *Kratka zgodovina slovenskega jezika I*, ZRC SAZU, Ljubljana.

- RIGLER Jakob, 1963 (dopełnienie 2001), *Pregled osnovnih razvojnih etap v slovenskem vokalizmu*, w: J. Rigler, red., *Zbrani spisi 1: Jezikovnozgodovinske in dialektološke razprave*, ZRC SAZU, Ljubljana, s. 13–57.
- SKUBIC Andrej, 2004, *Sociolekti od izraza do pomena: kultiviranost, obrobje in eksczes*, „Obdobja” 22, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete, Ljubljana, s. 297–319.
- SKUBIC Andrej, 2005, *Obrazi jezika*, Študentska založba, Ljubljana.
- SMOLE Vera, 2004, *Nekaj resnic in zmot o narečjih v Sloveniji danes*, „Obdobja” 22, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete, Ljubljana, s. 321–330.
- SMOLE Vera, 2009, *Pomen in vloga slovenskih narečij danes*, „Obdobja” 26, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete, Ljubljana, s. 558–563.
- STEFAN Anna, 2019, *Język słoweński i język prekmurski – przykłady języków na styku kultur*, „Rozprawy Komisji Językowej ŁTN”, t. 67, s. 337–349.
- STEFAN Anna, 2023, *Dialekty słoweńskie a zróżnicowanie socjalne języka słoweńskiego*, „Rozprawy Komisji Językowej ŁTN”, t. 71, s. 159–172.
- TIVADAR Hotimir, 2004, *Podoba in funkcija govornega knjižnega jezika glede na neknjižne zvrsti*, „Obdobja” 22, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete, Ljubljana, s. 437–452.
- TOPORIŠIČ Jože, 2000, *Slovenska slovnica*, Založba Obzorja, Maribor.

